

AFSTEMMING boven MAAKBAARHEID

Over maken, ontstaan, leefbaarheid en de opdracht van architectuur

Bewerking met ChatGPT

Inleiding – De belofte van de maakbaarheid

De geschiedenis van de moderne tijd is onlosmakelijk verbonden met het geloof in de maakbaarheid van de wereld. Wetenschap, techniek en organisatie hebben de mens mogelijkheden gegeven die eerdere generaties zich nauwelijks konden voorstellen. Steeds meer aspecten van het leven bleken beïnvloedbaar. Wat ooit als een gegeven werd beschouwd, kon worden verbeterd, gepland of opnieuw ingericht.

Deze ontwikkeling heeft de samenleving veel gebracht. Zij heeft geleid tot betere gezondheidszorg, hogere levensverwachting, veilige infrastructuur, goed functionerende steden en een ongekennde materiële welvaart. De maakbaarheidsgedachte heeft daarmee haar waarde overtuigend bewezen.

Juist daarom is het begrijpelijk dat dit denken zich geleidelijk uitbreidde naar steeds meer domeinen van het menselijk bestaan. Ook de gebouwde omgeving werd steeds vaker beschouwd als iets dat zich doelgericht liet ontwerpen. Niet alleen gebouwen, maar ook buurten, steden en uiteindelijk de kwaliteit van het leven zelf leken binnen het bereik van het ontwerp te komen.

Toch dient zich hier een fundamentele vraag aan.

Laat alles wat werkelijk van betekenis is zich wel maken?

De kracht én de grens van de maakbaarheid

De moderne tijd heeft laten zien dat de mens veel kan vervaardigen. Hij kan bruggen bouwen, rivieren reguleren, woningen realiseren en complete steden ontwikkelen. De wereld is daardoor veiliger, gezonder en comfortabeler geworden.

Maar naarmate de invloed van de mens toenam, ontstond ongemerkt ook de overtuiging dat de werkelijkheid zich in haar geheel laat sturen.

Juist daar verschijnt een grens.

Want niet alles wat wezenlijk is, blijkt zich te laten maken.

Vertrouwen laat zich niet produceren.

Vriendschap laat zich niet construeren.

Een gemeenschap laat zich niet plannen.

Een traditie laat zich niet ontwerpen.

Identiteit ontstaat niet uit een programma van eisen.

Deze werkelijkheden ontstaan op een andere wijze.

Maken en laten ontstaan

Misschien ligt hierin een onderscheid dat binnen het moderne denken gemakkelijk uit beeld raakt.

Sommige werkelijkheden kunnen worden gemaakt.

Andere kunnen slechts ontstaan.

Een stoel wordt gemaakt.

Een brug wordt gebouwd.

Een machine wordt vervaardigd.

Maar een landschap groeit.

Een cultuur ontwikkelt zich.

Een gemeenschap ontstaat.

Vertrouwen groeit langzaam tussen mensen.

Deze werkelijkheden laten zich wel beïnvloeden, maar niet beheersen.

Zij vragen niet alleen om handelen, maar ook om geduld, aandacht en ontvankelijkheid.

Misschien bestaat de grootste opgave daarom niet uit het steeds verder uitbreiden van de maakbaarheid, maar uit het leren onderscheiden wat zich laat maken en wat slechts kan ontstaan.

Leefbaarheid

Leefbaarheid behoort tot deze laatste categorie.

Een woning kan worden gebouwd.

Een straat kan worden aangelegd.

Een plein kan worden ontworpen.

Maar daarmee ontstaat nog geen leefbaarheid.

Leefbaarheid is geen eigenschap van objecten.

Zij ontstaat tussen mensen, tussen mens en omgeving, tussen verleden en toekomst, tussen gebruik en betekenis.

Zij groeit langzaam, doordat een plek wordt bewoond, herinneringen verzamelt en zich aanpast aan veranderende generaties.

Juist daarom vormt leefbaarheid een belangrijke toetssteen voor de maakbaarheidsgedachte.

Zij laat zien dat de meest wezenlijke kwaliteiten van een plek niet volledig kunnen worden ontworpen.

Architectuur als publieke werkelijkheid

Architectuur bevindt zich precies op de grens tussen maken en ontstaan.

Een gebouw kan worden gemaakt.

Een plek kan slechts ontstaan.

Architectuur onderscheidt zich bovendien van vrijwel alle andere kunstvormen doordat zij blijvend deel uitmaakt van de gedeelde leefomgeving.

Een schilderij kan worden bewonderd of genegeerd.

Een muziekstuk kan worden aangezet of uitgezet.

Een gebouw, een straat of een plein maken echter deel uit van het dagelijks leven van iedereen die ermee wordt geconfronteerd.

Wie in de openbare ruimte zijn favoriete muziek luid laat klinken, zal beseffen dat die ruimte door velen wordt gedeeld. De vraag is dan niet of de muziek goed is, maar of een persoonlijke voorkeur zonder meer richtinggevend mag zijn voor een gemeenschappelijke werkelijkheid.

Architectuur roept een vergelijkbare vraag op.

Niet omdat zij geen artistieke kwaliteit zou mogen bezitten, maar omdat haar werking zich over generaties uitstrekt en zich nauwelijks laat ontwijken.

Misschien ligt haar legitimiteit daarom niet uitsluitend in het vermogen nieuwe vormen te creëren, maar evenzeer in het vermogen zich af te stemmen op een werkelijkheid die reeds aanwezig is en zich in de tijd verder zal ontwikkelen.

Afstemming

Wanneer leefbaarheid niet kan worden gemaakt, verandert ook de betekenis van ontwerpen.

Ontwerpen wordt dan minder het realiseren van een vooraf vastgelegde uitkomst en meer het zorgvuldig verstaan van een bestaande werkelijkheid.

Niet iedere plek vraagt om een ingrijpende verandering.

Niet iedere opgave vraagt om een nieuw statement.

Soms vraagt een plek om herstel.

Soms om verfijning.

Soms om terughoudendheid.

Soms vooral om tijd.

Afstemming vraagt daarom niet om minder vakmanschap, maar om een ander vakmanschap.

Niet het beheersen van de toekomst staat centraal, maar het scheppen van voorwaarden waaronder leefbaarheid zich kan ontwikkelen.

Slotbeschouwing

Misschien ligt de toekomst niet in een verdere uitbreiding van de maakbaarheid, maar in een beter begrip van haar grenzen.

Niet alles wat van waarde is, laat zich maken.

Juist de werkelijkheden die mensen het diepst met elkaar en met een plek verbinden, ontstaan langzaam, in de wisselwerking tussen mens, omgeving en tijd.

Daarmee verandert ook de betekenis van architectuur.

Niet omdat bouwen minder belangrijk wordt.

Integendeel.

Juist omdat bouwen ertoe doet, vraagt het om onderscheidingsvermogen.

Om het inzicht te herkennen wat kan worden gemaakt en wat slechts kan ontstaan.

Waar dat onderscheid wordt gerespecteerd, verschuift de aandacht vanzelf van beheersing naar afstemming.

Misschien ligt daarin de werkelijke opdracht van onze tijd.

Niet alles willen maken.

Maar leren bevorderen wat slechts kan ontstaan.